

Wytyczne do opracowania wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów ochrony środowiska

Warszawa, 2 września 2015

MINISTERSTWO
ŚRODOWISKA

SPIS TREŚCI

1	WYKAZ SKRÓTÓW	2
2	WSTĘP	3
3	PODSTAWOWE ZASADY TWORZENIA PROGRAMÓW OCHRONY ŚRODOWISKA.....	4
4	STRUKTURA PROGRAMÓW OCHRONY ŚRODOWISKA.....	6
5	OBSZARY INTERWENCJI PROGRAMÓW OCHRONY ŚRODOWISKA.....	9
6	KATALOG WSKAŹNIKÓW	13
7	SPÓJNOŚĆ Z DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI I PROGRAMOWYMI	17
8	BIBLIOGRAFIA	18
9	ZAŁĄCZNIKI	19
	Załącznik nr 1. Tabela: cele, kierunki interwencji oraz zadania	20
	Załącznik nr 2. Tabela: harmonogram realizacji zadań własnych wraz z ich finansowaniem.....	22
	Załącznik nr 3. Tabela: harmonogram realizacji zadań monitorowanych wraz z ich finansowaniem	22
	Załącznik nr 4. Cele środowiskowe wybranych dokumentów strategicznych	24

WYKAZ SKRÓTÓW

BEiŚ – *Strategia „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko”*

D-P-S-I-R – model „siły sprawcze – presja – stan – wpływ – reakcja”

EOG – Europejski Obszar Gospodarczy

GUS – Główny Urząd Statystyczny

JCW – jednolite części wód

JST – jednostka/i samorządu terytorialnego

MŚ – Ministerstwo Środowiska

NFOŚiGW – Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

NIK – Najwyższa Izba Kontroli

OECD – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju

POIiŚ – Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020

POŚ – program/y ochrony środowiska

RLM – równoważna liczba mieszkańców

UE – Unia Europejska

WFOŚiGW – wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej

WIOŚ – wojewódzkie inspektoraty ochrony środowiska

WSTĘP

W związku z wejściem w życie nowelizacji ustawy – Prawo ochrony środowiska¹ nastąpiła zmiana sposobu realizacji krajowej polityki ochrony środowiska. Obecnie jest ona prowadzona na podstawie strategii rozwoju, programów i dokumentów programowych² oraz za pomocą wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów ochrony środowiska³.

POŚ sporządza odpowiednio organ wykonawczy województwa, powiatu i gminy⁴, a uchwała sejmik województwa, rada powiatu albo rada gminy⁵. Projekt wojewódzkiego POŚ opiniowany jest przez Ministra Środowiska, powiatowego przez zarząd województwa, a gminnego przez zarząd powiatu⁶.

Podstawowym celem sporządzenia i uchwalenia POŚ jest realizacja przez jednostki samorządu terytorialnego polityki ochrony środowiska zbieżnej z założeniami najważniejszych dokumentów strategicznych i programowych. POŚ powinny stanowić podstawę funkcjonowania systemu zarządzania środowiskiem spajającą wszystkie działania i dokumenty dotyczące ochrony środowiska i przyrody na szczeblu danej JST.

Niniejsze *Wytyczne*, przygotowane przez Ministerstwo Środowiska oraz skonsultowane z Państwową Radą Ochrony Środowiska, urzędami marszałkowskimi, Związkiem Powiatów Polskich, Unią Metropolii Polskich, Związkiem Miast Polskich i Związkiem Gmin Wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej, są dokumentem pomocniczym, adresowanym do organów wykonawczych i uchwałodawczych JST. Wskazują na elementy, które powinny zostać ujęte w POŚ bądź wzięte pod uwagę przy ich sporządzaniu. *Wytyczne* są ponadto odpowiedzią na oczekiwania urzędów marszałkowskich oraz na zalecenia Najwyższej Izby Kontroli⁷.

Należy także podkreślić, że wojewódzkie POŚ stanowią jedną z podstaw uchwalania planów działalności przez wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej⁸, a więc mają realny wpływ na to, jakie projekty inwestycyjne mogą zostać dofinansowane w danym województwie.

¹ Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo ochrony środowiska oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2014 poz. 1101).

² Zob. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2014 poz. 1649, z późn. zm.).

³ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2013 poz. 1232, z późn. zm.), art. 14 ust. 1 i 2.

⁴ Ibidem, art. 17 ust. 1.

⁵ Ibidem, art. 18 ust. 1.

⁶ Ibidem, art. 17 ust. 2.

⁷ Zob. *Informacja o wynikach kontroli zarządzania środowiskiem w gminach*, KSR-4101-06-00/2010, Najwyższa Izba Kontroli, październik 2011.

⁸ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska..., op. cit., art. 400h ust. 4 pkt 2.

PODSTAWOWE ZASADY TWORZENIA PROGRAMÓW OCHRONY ŚRODOWISKA

Zwiężłość i prostota

Rekomendowana jest rezygnacja z długich opisów na rzecz zwięzłych zdań, grafik oraz zestawień tabelarycznych. *Wytyczne* nie określają maksymalnej liczby stron POŚ. Należy jednak pamiętać, że im dokument bardziej zwięzły i prosty, tym przekaz łatwiejszy jest do odbioru.

Spójność z dokumentami strategicznymi i programowymi

Informacje o najważniejszych dokumentach referencyjnych umieszczone są w rozdziale „Spójność z dokumentami strategicznymi i programowymi”.

Konsekwentne i świadome stosowanie terminów

W dokumentach strategicznych i programowych istnieje mnogość terminów odnoszących się do podejmowanych działań (np. priorytety, kierunki interwencji, cele główne i szczegółowe, działania, zadania; zob. Załącznik nr 4). Istotne jest zatem świadome wybranie terminów i ich konsekwentne stosowanie w przygotowywanym POŚ. Należy pamiętać, że słowa mają znaczenie i że ułatwiają poruszanie się po dokumencie. W *Wytycznych* używane są terminy: obszar interwencji → cel → kierunek interwencji → zadanie.

Wyznaczenie ram czasowych

Ramy czasowe POŚ powinny być zbieżne z okresem obowiązywania głównych dokumentów strategicznych i programowych w obszarze środowiska⁹. Istnieje możliwość wyznaczenia dodatkowej perspektywy obowiązywania POŚ na lata następne.

Oparcie na wiarygodnych danych

Dane powinny pochodzić z wiarygodnych źródeł. W przypadku powoływania się na dane statystyczne, należy każdorazowo podać ich źródło. Dane powinny być zestandaryzowane i porównywalne pomiędzy powiatami

i gminami. Rekomendowane jest oparcie się na danych pochodzących z następujących źródeł według wskazanej kolejności: Państwowy Monitoring Środowiska, Główny Urząd Statystyczny, Państwowa Inspekcja Sanitarna, stacje sanitarno-epidemiologiczne, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, regionalne dyrekcje ochrony środowiska, Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, regionalne zarządy gospodarki wodnej, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej – Państwowy Instytut Badawczy, wojewódzkie zarządy melioracji i urzędów wodnych, urzędy morskie (jeżeli dotyczy) oraz urzędy marszałkowskie, starostwa powiatowe, urzędy miasta lub gminy.

Prawidłowe określenie celów

Zgodnie z zasadą SMART cele powinny być skonkretyzowane (specific, określone możliwie konkretnie), mierzalne (measurable, z przypisanymi wskaźnikami), akceptowalne (achievable, akceptowane przez osoby pracujące na rzecz ich osiągnięcia), realne (realistic, możliwe do osiągnięcia), terminowe (time-bound, z przypisanymi terminami).

Włączenie interesariuszy w proces opracowania POŚ

Organ wykonawczy danej JST poddaje projekt POŚ procedurze opiniowania oraz konsultacji społecznych¹⁰. Interesariusze, w tym służby i inspekcje działające na terenie danej JST, powinni zostać włączeni w prace nad przygotowaniem POŚ na możliwie najwcześniejszym etapie. W tym celu rekomendowane jest powołanie grupy roboczej.

Przeprowadzenie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko

Należy przeprowadzić ocenę, gdy taki wymóg wynika z przepisów Ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko¹¹.

Przy tworzeniu POŚ zaleca się zastosowanie modelu „siły sprawcze – presja – stan – wpływ – reakcja” (D-P-S-I-R), który został opracowany przez OECD i rozwinięty przez Europejską Agencję Środowiska. Polega on na opisanu następujących elementów:

siły sprawcze (D, driving forces)

np. warunki społeczno-gospodarcze, demograficzne, meteorologiczne, hydrologiczne, napływy transgraniczne,

presje (P, pressures)

wywierane przez powyższe warunki, np. emisje zanieczyszczeń,

stan (S, state)

czyli zastana jakość środowiska,

wpływ (I, impact)

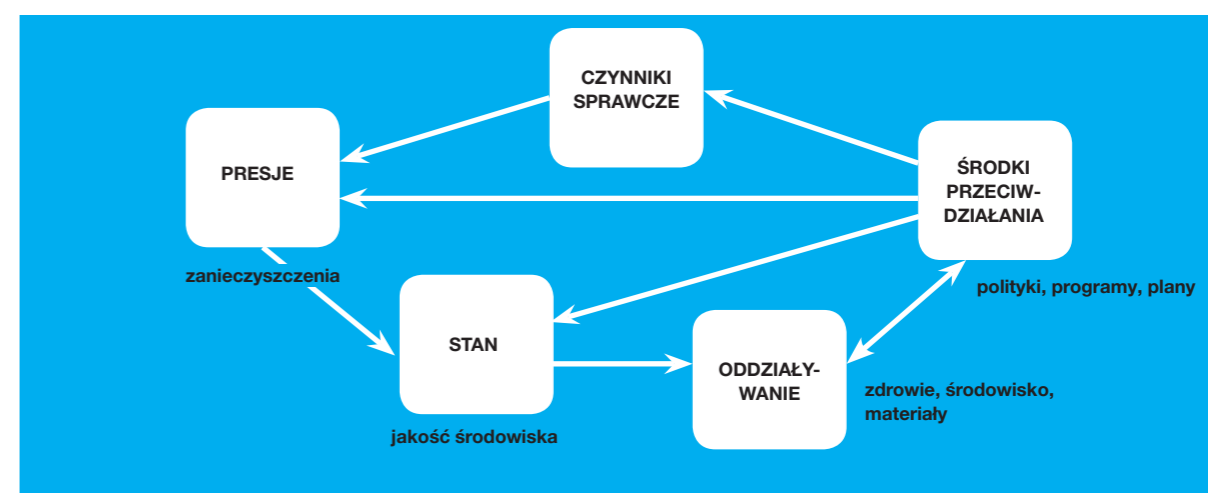
stanu środowiska np. na zdrowie, życie społeczne, gospodarcze,

reakcja/odpowiedź (R, response)

poprzez tworzone polityki, programy, plany; należy mieć świadomość, że polityki, programy i plany mają wpływ na wszystkie wcześniejsze elementy, czyli na siły sprawcze, presje, stan i wpływ.

Zgodnie z modelem D-P-S-I-R zjawiska społeczne i gospodarcze (D) prowadzą do wywierania presji (P) na środowisko. W konsekwencji, zmianie ulega stan środowiska (S). Środowisko ma bezpośredni wpływ (I) na zdrowie ludzi, na ekosystemy oraz na gospodarkę. Wpływ ten wyzwala z kolei społeczną i polityczną reakcję (R), która kształtuje pośrednio lub bezpośrednio poszczególne elementy modelu.

W modelu D-P-S-I-R niewystarczający jest opis stanu środowiska. Opis powinien zostać uzupełniony o przedstawienie, jakie są przyczyny takiego stanu oraz jak środowisko wpływa na życie gospodarcze i społeczne oraz na decyzje polityczne.

Rys. 1. Model D-P-S-I-R.
Źródło: Państwowy Monitoring Środowiska.

STRUKTURA PROGRAMÓW OCHRONY ŚRODOWISKA

MŚ, w celu ujednoczenia formy POŚ, proponuje następującą strukturę:

1. Spis treści
2. Wykaz skrótów
3. Wstęp
4. Streszczenie
5. Ocena stanu środowiska
6. Cele programu ochrony środowiska, zadania i ich finansowanie
7. System realizacji programu ochrony środowiska
8. Spis tabel
9. Spis map
10. Spis rycin
11. Spis załączników
12. Załączniki do programu ochrony środowiska

Ad. 4.

Streszczenie powinno być zrozumiałe dla każdego odbiorcy i powinno liczyć maksymalnie trzy strony. Zaleca się stosowanie języka niespecjalistycznego.

Ad. 5.

Należy dokonać oceny stanu środowiska na terenie danej JST z uwzględnieniem dziesięciu obszarów przyszłej interwencji: (1) ochrona klimatu i jakości powietrza, (2) zagrożenia hałasem, (3) pola elektromagnetyczne, (4) gospodarowanie wodami, (5) gospodarka wodno-ściekowa, (6) zasoby geologiczne, (7) gleby, (8) gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów, (9) zasoby przyrodnicze, (10) zagrożenia poważnymi awariami. W ramach każdego obszaru interwencji należy uwzględnić zagadnienia horyzontalne: (I) adaptację do zmian klimatu, (II) nadzwyczajne zagrożenia środowiska, (III) działania edukacyjne oraz (IV) monitoring środowiska. Ocena stanu środowiska powinna zostać uzupełniona o prognozę stanu środowi-

ska na lata obowiązywania POŚ.

Ponadto, rekomendowane jest przedstawienie zaktualizowanych danych w zakresie:

- liczby oczyszczalni ścieków,
- zasięgu kanalizacji (km i % populacji korzystającej z systemu kanalizacji),
- liczby składowisk komunalnych czynnych i nieczynnych,
- liczby składowisk przemysłowych czynnych i nieczynnych,
- form ochrony przyrody i ich liczby.

Istotne jest poza tym zawarcie publicznie dostępnych informacji o podmiotach mających największy wpływ na środowisko, np. elektrownie, składowiska odpadów, zakłady produkcyjne, sektor bytowo-komunalny.

Elementy środowiska i zjawiska o charakterze przestrzennym, takie jak np. wody, obszary chronione, źródła zanieczyszczeń, powinny być – w miarę możliwości – przedstawiane na mapach dotyczących stanu zastanego, jak i docelowego.

Ocena stanu środowiska powinna być spójna z informacjami o stanie środowiska, zawartymi w innych dokumentach strategicznych, które obowiązują na szczeblu danej JST.

Oceniając stan środowiska, należy:

- syntetycznie opisać efekty realizacji dotychczasowego POŚ, bazując na informacjach zawartych w ostatnim dwuletnim raporcie z wykonania, oraz przedstawić efekty w tabeli wg schematu: zakładany cel → podjęte zadania → efekt wraz z przypisanym wskaźnikiem,
- dokonać analizy SWOT dla obszarów przyszłej interwencji wg wzoru:

Tabela 1
Analiza SWOT

Obszar interwencji: np. gospodarka wodno-ściekowa	
MOCNE STRONY (czynniki wewnętrzne)	SŁABE STRONY (czynniki wewnętrzne)
max. 5 czynników np. 90% populacji podłączonej do sieci kanalizacji	max. 5 czynników np. zły stan techniczny wodociągów
SZANSE (czynniki zewnętrzne)	ZAGROŻENIA (czynniki zewnętrzne)
max. 5 czynników np. plany budowy oczyszczalni ścieków w sąsiednich powiatach	max. 5 czynników np. zrzut zanieczyszczonej wody w państwie sąsiadującym

- syntetycznie opisać uwarunkowania wewnętrzne (z terenu danej JST) i zewnętrzne (np. z terenu sąsiedniej gminy, z terenu innych województw, z terenu państw sąsiadujących) mające wpływ na stan środowiska,
- uwzględnić najważniejsze problemy (syntetyczny opis wg schematu: stan aktualny → cel poprawy),
- uwzględnić najważniejsze sukcesy (syntetyczny opis i tabela wg schematu: uwarunkowania lub podjęte zadania w przeszłości → stan aktualny → jeśli konieczne: zadania, mające na celu utrzymanie dobrego stanu).

Ad. 6.

W tej części należy uwzględnić:

- cele, kierunki interwencji i zadania wynikające z oceny stanu środowiska (w formie tabeli),
- harmonogram rzeczowo-finansowy (z uwzględnieniem środków UE, EOG, NFOŚiGW, WFOŚiGW i in.): osobno dla zadań własnych samorządu opracowującego POŚ i zadań monitorowanych; zob. Załącznik nr 2 i 3.

Propozycje celów, kierunków interwencji oraz zadań powinny wynikać m.in. ze zdefiniowanych zagrożeń i problemów dla poszczególnych obszarów interwencji (analiza SWOT). Wymagane jest, aby zadania podejmowane na szczeblu samorządowym przyczyniały się do osiągnięcia krajowych celów zapisanych w dokumentach strategicznych i programowych. Analogicznie, powiatowe POŚ powinny uwzględniać cele wojewódzkie, a gminne POŚ cele powiatowe.

Postulowane jest, aby wszystkie planowane zadania cechowała efektywność kosztowa, a więc, aby jak najlepszy efekt został osiągnięty najmniejszym możliwym kosztem. Dlatego też przy określaniu celów warto w jak najszerszym stopniu wykorzystać efekt synergii, tj. w taki sposób projektować instrumenty, działania i kierunki interwencji, aby służyły osiągnięciu więcej niż jednego celu. Przykładem mogą być działania na rzecz rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, które powinny uwzględniać zarówno kwestie ochrony klimatu, jak również ochronę jakości powietrza i efektywność energetyczną. Odnośnie do kwestii finansowania zadań, należy przedsta-

OBSZARY INTERWENCJI PROGRAMÓW OCHRONY ŚRODOWISKA

wić kompletną informację na temat instrumentów finansowych pozostających w dyspozycji samorządu, przewidywanych potrzeb finansowych w odniesieniu do poszczególnych zadań, źródeł finansowania oraz na temat możliwych zagrożeń w zapewnieniu finansowania poszczególnych przedsięwzięć.

Wzory tabel do opisu celów, kierunków interwencji i zadań, jak również do prezentacji harmonogramu realizacji zadań własnych i monitorowanych oraz sposobu ich finansowania stanowią załączniki do niniejszych *Wytocznych*.

Ad. 7.

POŚ powinien zwięźle przedstawić całościowy proces jego realizacji. Na realizację POŚ składają się następujące elementy: współpraca z interesariuszami, opracowanie treści POŚ, zarządzanie, monitorowanie, okresowa sprawozdawczość, ewaluacja oraz aktualizacja.

W rozdziale należy opisać system instytucji zaangażowanych w realizację POŚ oraz wykaz współpracujących lub konsultowanych interesariuszy. Rekomendowane jest, zgodnie z zaleceniami NIK dotyczącymi konsekwentnego planowania i realizowania POŚ¹², wyznaczenie komórki monitorującej, będącej jednostką organizacyjną danego urzędu marszałkowskiego, starostwa powiatowego, urzędu miasta lub urzędu gminy.

Rekomendowane jest ponadto utworzenie grupy roboczej włączonej w proces opracowywania POŚ. W przypadku zlecenia opracowania POŚ firmie zewnętrznej, sugeruje się powołanie grupy roboczej już na etapie przygotowania specyfikacji istotnych warunków zamówienia. Działalność grupy roboczej może pomóc w przygotowaniu POŚ, który w pełni będzie odpowiadać na potrzeby danej JST.

Aktualizacja POŚ nie może następować po upływie okresu jego obowiązywania. Niedopuszczalne jest uchwalanie POŚ ze wsteczną datą obowiązywania. Przy sporządzaniu harmonogramu POŚ należy pamiętać o zarezerwowaniu czasu na jego zaopiniowanie i uchwalenie przez odpowiedni organ.

Należy pamiętać, że organ wykonawczy województwa, powiatu i gminy sporządza co dwa lata raporty z wykonania POŚ, które następnie przedstawia odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Organ wykonawczy przedkłada raport także do wiadomości Ministra Środowiska (województwo), zarządu województwa (powiat) albo zarządu powiatu (gmina)¹³. W raporcie powinna zostać dokonana ewaluacja realizowanych zadań i poziomu osiągnięcia przyjętych wskaźników. W proces ewaluacji powinni zostać włączeni wszyscy interesariusze, w tym służby i inspekcje działające na terenie danej JST.

Przyjęte w POŚ rozwiązania muszą uwzględniać w pierwszym rzędzie działania prowadzące do zrównoważonego gospodarowania zasobami środowiska, poprawy stanu środowiska, poprawy stanu jakości powietrza, zapewnienia racjonalnej gospodarki odpadami i gospodarki wodno-ściekowej, przeciwdziałania zmianom klimatu i adaptacji do nich, zapobiegania klęskom żywiołowym oraz do zwiększenia bezpieczeństwa powodziowego mieszkańców. Cele, kierunki interwencji i zadania należy określić na podstawie analizy aktualnej sytuacji i oczekiwanych zmian w ochronie środowiska. Przy ich formułowaniu należy uwzględnić obowiązujące przepisy prawa polskiego i unijnego, aktualne krajowe i regionalne strategie, koncepcje i dokumenty planistyczne, w tym także sektorowe.

POŚ powinien określać cele, kierunki interwencji i zadania, ich harmonogram oraz środki niezbędne do osiągnięcia celów, w tym mechanizmy prawno-ekonomiczne i środki finansowe. Należy zwrócić szczególną uwagę na poprawne określenie celów i przypisanie im wskaźników. Dzięki temu POŚ ma zidentyfikować obszary wymagające pilnego podjęcia działań w celu poprawy stanu środowiska i skierować do tych obszarów największy strumień finansowania. Należy uniknąć korelacji: im gorszy stan środowiska na danym obszarze, tym mniej środków finansowych na działania naprawcze.

Wojewódzkie POŚ powinny obejmować wszystkie wymienione poniżej obszary interwencji. Powiaty i gminy w swoich POŚ powinny ująć wszystkie obszary interwencji, w których pro-

wadzone są działania na szczeblu danego samorządu przez różne podmioty (nie tylko jednostki powiatowe lub gminne, lecz również przykładowo przez podmioty prywatne lub podlegające bezpośrednio organom centralnym). Tabela 2 przedstawia szczegółowy opis obszarów interwencji wraz z przykładowymi celami/kierunkami interwencji/zadaniami.

Obszar „gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów” może zostać uwzględniony w wojewódzkich POŚ w ograniczonym zakresie ze względu na obowiązek podjęcia tej tematyki w wojewódzkich planach gospodarki odpadami. Nie jest jednak możliwe całkowite pominięcie tego obszaru interwencji w opracowywanym POŚ.

Wymienione poniżej obszary interwencji powinny uwzględniać zagadnienia horyzontalne (przekrojowe, dotyczące wszystkich dziedzin), tj.: (I) adaptację do zmian klimatu, (II) nadzwyczajne zagrożenia środowiska, (III) działania edukacyjne, (IV) monitoring środowiska. Obszary interwencji:

1. ochrona klimatu i jakości powietrza,
2. zagrożenia hałasem,
3. pola elektromagnetyczne,
4. gospodarowanie wodami,
5. gospodarka wodno-ściekowa,
6. zasoby geologiczne,
7. gleby,
8. gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów,
9. zasoby przyrodnicze,
10. zagrożenia poważnymi awariami.

¹² Zob. *Informacja o wynikach kontroli...*, op. cit.

¹³ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska..., op. cit., art. 18 ust. 2 i 3.

Tabela 2
Szczegółowy opis obszarów interwencji

Obszar interwencji	Przykładowe cele/kierunki interwencji/zadania	Uwagi
ochrona klimatu i jakości powietrza	a) zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych i innych zanieczyszczeń emitowanych do powietrza m.in. poprzez przejście na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach, rozwój rozproszonych odnawialnych źródeł energii, rozwój i modernizację zbiorowych systemów ciepłowniczych, modernizację transportu publicznego w kierunku transportu przyjaznego dla środowiska, termomodernizację, rozbudowę energooszczędnych systemów oświetlenia dróg publicznych, modernizację/wymianę indywidualnych źródeł ciepła.	Realizacja programów ochrony powietrza wymaga koordynacji pomiędzy gminami, powiatami i województwami. Organy wykonawcze wszystkich szczebli, a w szczególności zarządy województw przy opiniowaniu powiatowych POŚ i zarządy powiatów przy opiniowaniu gminnych POŚ powinny zwrócić uwagę na spójność i zbieżność podejmowanych działań z tymi programami. Jeżeli na terenie województwa istnieje strefa, w której poziom substancji w powietrzu przekracza poziom celu długoterminowego, jednym z celów wojewódzkiego POŚ musi być osiągnięcie poziomu celu długoterminowego ¹⁴ . Jeżeli na terenie województwa przekroczony jest pułap stężenia ekspozycji, jednym z celów wojewódzkiego POŚ musi być osiągnięcie krajowego celu redukcji narażenia. W takim też wypadku wprowadza się dodatkowe działania w obszarze ochrony powietrza ¹⁵ . Instrumentem przejścia na gospodarkę niskoemisyjną w przypadku gmin są programy rozwoju gospodarki niskoemisyjnej. Dlatego też województwa i powiaty powinny, oceniając stan środowiska, uwzględnić w swoich POŚ, jaki odsetek gmin posiada opracowane programy rozwoju gospodarki niskoemisyjnej.
zagrożenia hałasem	a) ochrona przed hałasem, b) zmniejszanie hałasu	Oceny stanu akustycznego środowiska dokonuje się obowiązkowo dla aglomeracji o liczbie mieszkańców większej niż 100 tysięcy oraz dla obiektów, których eksploatacja może powodować negatywne oddziaływanie akustyczne na znacznych obszarach (np. droga, linia kolejowa, lotnisko) ¹⁶ . Powiatowy POŚ może określać inne niż wymienione powyżej tereny, dla których dokonywana będzie ocena stanu akustycznego środowiska ¹⁷ .
pola elektromagnetyczne	a) ochrona przed ponadnormatywnym promieniowaniem elektromagnetycznym	
gospodarowanie wodami	a) gospodarowanie wodami dla ochrony przed: powodzią, suszą i deficytem wody, b) minimalizacja ryzyka powodziowego, c) ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi, d) racjonalizacja korzystania z wód, e) optymalizacja zużycia wody, f) poprawa skuteczności zaopatrzenia w wodę, g) dążenie do osiągnięcia dobrego stanu wód, h) ograniczenie odpływu biogenów z terenów rolniczych, i) działania rekultywacyjne.	POŚ powinny uwzględniać działania przewidziane do realizacji przez JST w <i>Programie wodno-środowiskowym kraju</i> oraz w planach zarządzania ryzykiem powodziowym. Ponadto POŚ powinny uwzględniać zapisy innych dokumentów planistycznych w gospodarowaniu wodami, obowiązujących na danym terenie.

Obszar interwencji	Przykładowe cele/kierunki interwencji/zadania	Uwagi
gospodarka wodno-ściekowa	a) zapewnienie dostępu do czystej wody dla społeczeństwa i gospodarki, b) poprawa jakości wód powierzchniowych i podziemnych, c) rozbudowa infrastruktury oczyszczania ścieków, w tym realizacja programów sanitacji w zabudowie rozproszonej	Plany dotyczące gospodarki wodno-ściekowej w zakresie zależności jakości pobieranej wody powierzchniowej w danej JST od zrzutu ścieków w JST ulokowanych w górę biegu rzeki wymagają koordynacji poziomej. Organy wykonawcze wszystkich szczebli, a w szczególności zarządy województw przy opiniowaniu powiatowych POŚ i zarządy powiatów przy opiniowaniu gminnych POŚ powinny zwrócić uwagę na komplementarność i zbieżność podejmowanych działań.
zasoby geologiczne	a) racjonalne i efektywne gospodarowanie zasobami kopalin ze złóż, b) zabezpieczenie cennych gospodarczo złóż surowców mineralnych, w tym wód leczniczych, wód termalnych i solanek, c) ograniczanie presji środowiskowej wywieranej przez sektor górniczy, d) zmniejszenie uciążliwości wynikających z wydobywania kopalin	
gleby	a) ochrona i zapewnienie właściwego sposobu użytkowania powierzchni ziemi, b) remediacja terenów zanieczyszczonych oraz rekultywacja terenów zdegradowanych, c) rekultywacja i dekontaminacja terenów przemysłowych (w tym terenów powojсковych)	
gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów	a) racjonalne gospodarowanie odpadami zgodnie z hierarchią postępowania z odpadami, w tym wykorzystanie ich na cele energetyczne, b) budowa infrastruktury do selektywnego zbierania odpadów komunalnych, c) budowa instalacji służących do odzysku (w tym recyklingu), termicznego przekształcania z odzyskiem energii oraz instalacji unieszkodliwiania odpadów, d) minimalizacja składowanych odpadów, e) zredukowanie liczby nieefektywnych, lokalnych składowisk odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne, f) zamykanie i rekultywacja składowisk odpadów komunalnych, g) gospodarowanie odpadami innymi niż komunalne, h) promowanie i wspieranie budowy sieci napraw i ponownego użycia	

Obszar interwencji	Przykładowe cele/kierunki interwencji/zadania	Uwagi
zasoby przyrodnicze	a) ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów, w tym m.in.: przywrócenie/utrzymanie właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków fauny i flory w ramach sieci Natura 2000, ochrona form ochrony przyrody i innych obszarów cennych przyrodniczo, trwale zrównoważona gospodarka leśna, ochrona gatunkowa, stworzenie warunków ochrony korytarzy ekologicznych i przeciwdziałanie fragmentacji przestrzeni przyrodniczej, utrzymanie i odtwarzanie ekosystemów i ich funkcji, ochrona krajobrazu, tworzenie zielonej infrastruktury	
zagrożenia poważnymi awariami	a) wspieranie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje zagrożeń, b) przeciwdziałanie awariom instalacji przemysłowych, c) minimalizacja potencjalnych negatywnych skutków awarii dla ludzi, środowiska, dziedzictwa kulturowego, działalności gospodarczej	

KATALOG WSKAŹNIKÓW

Województwa, powiaty i gminy powinny przypisać do swoich celów wskaźniki. Wskaźnikiem nazywamy takie liczbowe przedstawienie stanu lub tendencji, które określa w sposób mierzalny wpływ podejmowanych działań na środowisko. Wskaźniki powinny zostać sformułowane w taki sposób, aby umożliwiły określenie postępu realizacji zadań. Wskaźniki mają ponadto być narzędziem oceny realizacji POŚ w momencie przygotowywania raportów z jego wykonania.

W Tabeli 3 zaprezentowano przykładowe wskaźniki z BEiŚ, POliŚ i planu działalności Ministra Środowiska. Ponadto, możliwe jest uwzględnianie w POŚ wskaźników z raportów o stanie środowiska, przygotowywanych przez wojewódzkie inspektoraty ochrony środowiska.

JST nie powinny przyjmować w swoich POŚ wskaźników, które są możliwe do osiągnięcia

tylko na poziomie krajowym (np. liczba polskich technologii środowiskowych zweryfikowanych w ramach systemu ETV – Europejski System Weryfikacji Technologii Środowiskowych). Należy jednak pamiętać, że działania podejmowane przez samorządy przyczyniają się do osiągnięcia tych wskaźników w skali kraju.

W celu umożliwienia porównywania efektów realizacji POŚ MŚ przygotowało listę najważniejszych wskaźników do uwzględnienia przez województwa. Lista ta nie ma charakteru zamkniętego, województwa powinny przyjąć dodatkowe wskaźniki. Sugeruje się także, aby województwa przygotowały listę rekomendowanych wskaźników dla powiatów, a powiaty dla gmin. Powiaty i gminy powinny uwzględnić te wskaźniki w kolejnych aktualizacjach POŚ.

Tabela 3
Najważniejsze wskaźniki dla obszarów interwencji

Obszar interwencji	Wskaźniki do uwzględnienia w wojewódzkich POŚ ¹⁸	Wskaźniki z wybranych dokumentów
ochrona klimatu i jakości powietrza	a) liczba stref z przekroczeniami na terenie województwa (dot. wartości substancji w powietrzu), b) emisja zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych ogółem (tys. t)	BEiŚ: a) udział energii ze źródeł odnawialnych w finalnym zużyciu energii brutto (%), b) liczba stref z przekroczeniami na terenie województwa (dot. wartości substancji w powietrzu). POliŚ: c) szacowany roczny spadek emisji gazów cieplarnianych (CI) (tys. Mg CO ₂ /rok), d) dodatkowa zdolność wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych (CI) (MW), e) długość nowo wybudowanych lub zmodernizowanych sieci elektroenergetycznych dla odnawialnych źródeł energii (km),

Obszar interwencji	Wskaźniki do uwzględnienia w wojewódzkich POŚ ¹⁸	Wskaźniki z wybranych dokumentów
ochrona klimatu i jakości powietrza		<p>f) zmniejszenie rocznego zużycia energii pierwotnej w budynkach publicznych (CI) (kWh/rok),</p> <p>g) ludność narażona na stężenie PM₁₀ przewyższające dzienny limit (przez więcej niż 35 dni w roku) – średnia 3 letnia (%),</p> <p>h) długość wybudowanej lub zmodernizowanej sieci ciepłowniczej (km),</p> <p>i) uniknięta emisja CO₂ w wyniku funkcjonowania transportu publicznego (tony CO₂),</p> <p>j) liczba zakupionych lub zmodernizowanych jednostek taboru pasażerskiego w publicznym transporcie zbiorowym komunikacji miejskiej (szt.),</p> <p>k) całkowita długość nowych lub zmodernizowanych linii tramwajowych i linii metra (CI) (km),</p> <p>l) zaawansowanie prac nad opracowaniem planów adaptacji do zmian klimatu dla miast powyżej 100 tys. mieszkańców (%).</p> <p>Plan działalności MŚ:</p> <p>m) liczba stref z dochowanymi dopuszczalnymi poziomami substancji w powietrzu (szt.),</p> <p>n) zmniejszenie poziomu emisji gazów cieplarnianych (w ekwiwalencie CO₂)</p>
zagrożenia hałasem	a) odsetek ludności narażonej na ponadnormatywny poziom dźwięku (%)	
pola elektromagnetyczne		<p>Prawo ochrony środowiska:</p> <p>a) prowadzenie przez WIOŚ rejestru zawierającego informacje o terenach, na których stwierdzono przekroczenie dopuszczalnych poziomów pól elektromagnetycznych w środowisku, z wyszczególnieniem przekroczeń dotyczących terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową oraz miejsc dostępnych dla ludności¹⁹</p>
gospodarowanie wodami	<p>a) pojemność obiektów małej retencji wodnej (dam³),</p> <p>b) efekty rzeczowe inwestycji w danym roku: obwałowania przeciwpowodziowe (km)</p>	<p>BEiŚ:</p> <p>a) udział jednolitych części wód (JCW) o stanie/potencjale dobrym i bardzo dobrym (%) – wskazanie szczegółowych wartości oczekiwanych w 2021 r. będzie możliwe po przyjęciu aktualizacji planów gospodarowania wodami na obszarach dorzeczy w grudniu 2015 r.,</p> <p>b) udział JCW o stanie chemicznym dobrym (%) – j.w.,</p> <p>c) udziału JCW o stanie dobrym (%) – j.w.</p> <p>POliŚ:</p> <p>a) pojemność obiektów małej retencji wodnej (dam³),</p> <p>b) objętość retencjonowanej wody (m³)</p> <p>Plan działalności MŚ:</p> <p>c) liczba osób objętych ochroną przeciwpowodziową (w os.),</p> <p>d) stopień zaawansowania prac nad opracowaniem planów zarządzania ryzykiem powodziowym (%)</p>

Obszar interwencji	Wskaźniki do uwzględnienia w wojewódzkich POŚ ¹⁸	Wskaźniki z wybranych dokumentów
gospodarka wodno-ściekowa	<p>a) zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności ogółem (hm³),</p> <p>b) udział przemysłu w zużyciu wody ogółem (%),</p> <p>c) odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków (%),</p> <p>d) wielkość oczyszczalni komunalnych w RLM (osoba),</p> <p>e) długość sieci kanalizacyjnej (ogólnospławnej i na ścieki gospodarcze) (km),</p> <p>f) długość sieci wodociągowej rozdzielczej (km),</p> <p>g) nieoczyszczone ścieki przemysłowe i komunalne wymagające oczyszczenia odprowadzone do wód lub do ziemi razem (hm³),</p> <p>h) liczba miast obsługiwanych przez oczyszczalnie ścieków</p>	<p>BEiŚ:</p> <p>a) zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności ogółem (hm³),</p> <p>b) udział przemysłu w zużyciu wody ogółem (%),</p> <p>c) odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków (%)</p> <p>POliŚ:</p> <p>d) liczba dodatkowych osób korzystających z ulepszonych oczyszczalni ścieków (CI),</p> <p>e) odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków (%),</p> <p>f) długość wybudowanej, rozbudowanej lub zmodernizowanej kanalizacji sanitarnej (km),</p> <p>g) liczba dodatkowych osób korzystających z ulepszonych zaopatrzenia w wodę (CI) (osoby)</p> <p>Plan działalności Ministra Środowiska:</p> <p>h) odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków (%)</p>
gleby	<p>a) powierzchnia gruntów zrekultywowanych w ciągu roku ogółem (ha),</p> <p>b) powierzchnia gruntów wymagających rekultywacji ogółem (ha)</p>	<p>POliŚ:</p> <p>a) łączna powierzchnia zrekultywowanych gruntów (ha)</p>
gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów	<p>a) osiągnięty poziom recyklingu odpadów opakowaniowych (%),</p> <p>b) efekty rzeczowe inwestycji w danym roku: zdolność przekazanych do eksploatacji urządzeń w zakresie unieszkodliwiania odpadów ogółem (t),</p> <p>c) odpady wytworzone w ciągu roku poddane odzyskowi (tys. t),</p> <p>d) tereny składowania odpadów, niezrekultywowane (ha)</p>	<p>BEiŚ:</p> <p>a) poziom recyklingu i przygotowania do ponownego użycia wybranych frakcji odpadów: papier, metale, tworzywa sztuczne i szkło (% wagowo),</p> <p>b) poziom recyklingu, przygotowania do ponownego użycia i odzysku innymi metodami innych niż niebezpieczne odpady budowlanych i rozbiórkowych (% wagowo),</p> <p>c) stopień redukcji odpadów komunalnych ulegających biodegradacji kierowanych na składowiska w stosunku do odpadów wytworzonych w 1995 r. (%)</p> <p>POliŚ:</p> <p>d) liczba wybudowanych lub zmodernizowanych kompleksowych zakładów zagospodarowania odpadów (szt.),</p> <p>e) dodatkowe możliwości przerobowe w zakresie recyklingu odpadów (CI) (Mg/rok),</p> <p>f) udział odpadów komunalnych niepodlegających składowaniu w ogólnej masie odpadów komunalnych (%),</p> <p>g) udział odpadów komunalnych zbieranych selektywnie w masie wszystkich zebranych odpadów komunalnych w skali kraju (%)</p> <p>Plan działalności Ministra Środowiska:</p> <p>h) poziom recyklingu i przygotowania do ponownego użycia frakcji odpadów komunalnych – papieru, metalu, tworzyw sztucznych, szkła (%)</p>

SPÓJNOŚĆ Z DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI I PROGRAMOWYMI

Obszar interwencji	Wskaźniki do uwzględnienia w wojewódzkich POŚ ¹⁸	Wskaźniki z wybranych dokumentów
zasoby przyrodnicze	a) poziom lesistości (%), b) powierzchnia lasów (ha), b) powierzchnia gruntów zadrzewionych i zakrzewionych (ha), c) powierzchnia parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej ogółem w miastach (ha), d) powierzchnia obiektów i obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych ogółem (ha), e) liczba pomników przyrody ogółem, f) powierzchnia gruntów zalesionych (ha w danym roku)	BEiŚ: a) poziom lesistości kraju (%), b) liczebność ptaków pospolitych krajobrazu rolniczego FBI (2000=100), c) udział powierzchni objętej obowiązującymi planami zagospodarowania przestrzennego w pow. geodezyjnej kraju ogółem (%) POliŚ: d) powierzchnia siedlisk wspieranych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony (CI) (ha), e) odsetek obszarów Natura 2000 objętych planami zarządzania (%), f) powierzchnia parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej w miastach (ha), g) liczba parków narodowych, w których wsparto ośrodki edukacji ekologicznej (szt.) Plan działalności Ministra Środowiska: h) łączna powierzchnia obszarów: rezerwatów przyrody, parków narodowych i obszarów Natura 2000, na których przywrócono lub zapewniono ochronę właściwego stanu ekosystemów (ha), i) powierzchnia gruntów zalesionych (ha w danym roku), j) liczebność ptaków pospolitych krajobrazu rolniczego FBI (2000=100)
zagrożenia poważnymi awariami	a) liczba przypadków wystąpienia poważnych awarii (odpowiadających definicji zawartej w art. 3 pkt. 23 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska)	

W celu zapewnienia adekwatności i komplementarności poszczególnych POŚ, należy zadbać o ich spójność z:

- nadrzędnymi dokumentami strategicznymi, w szczególności z *Długookresową Strategią Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności*, *średniookresową Strategią Rozwoju Kraju 2020* oraz z dziewięcioma zintegrowanymi strategiami o charakterze horyzontalnym, szczególnie ze *Strategią „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko”*, *Strategią innowacyjności i efektywności gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”*, *Strategią rozwoju transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)* i *Strategią zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020*, jak również z *Polityką energetyczną Polski do 2030 roku*²⁰; w celu ułatwienia opracowywania POŚ w Załączniku nr 4 znajdują się najważniejsze cele pochodzące z wybranych dokumentów strategicznych;
- dokumentami sektorowymi, takimi jak *Krajowy Program Ochrony Powietrza do roku 2020*²¹, *Aktualizacja Krajowego programu oczyszczania ścieków komunalnych*²², *Krajowy plan gospodarki odpadami 2014*²³, *Krajowy program zapobiegania powstawaniu odpadów*, *Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020*, regionalne programy operacyjne 2014–2020, *Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej*

oraz *Plan działań na lata 2015–2020*²⁴, *Strategiczny Plan Adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030*, *Program wodno-środowiskowy kraju*, plany gospodarowania wodami na obszarach dorzeczy, plany zarządzania ryzykiem powodziowym oraz strategię ponadregionalne;

- dokumentami o charakterze programowym/wdrożeniowym, takimi jak strategia rozwoju województwa, plan zagospodarowania przestrzennego województwa, regionalna strategia innowacji, plan gospodarki odpadami dla województwa i jego aktualizacje²⁵, program ochrony powietrza i plan działań krótkoterminowych, program ograniczenia niskiej emisji, program wykorzystania odnawialnych źródeł energii na terenach nieprzemysłowych województwa, program rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, wojewódzki program przekształceń terenów poprzemysłowych i zdegradowanych, program małej retencji, raporty z realizacji wcześniejszych programów ochrony środowiska, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego²⁶, plan przeciwdziałania skutkom suszy na obszarze dorzecza, plan utrzymania wód, warunki korzystania z wód regionu wodnego, warunki korzystania z wód zlewni oraz inne obowiązujące na terenie województwa branżowe programy, plany i strategie wraz z ich aktualizacjami.

²⁰ W Ministerstwie Gospodarki trwają prace nad projektem nowej polityki energetycznej państwa. POŚ powinny być spójne z aktualnie obowiązującym dokumentem.

²¹ W przygotowaniu. Dokument powinien być uwzględniony w POŚ uchwalonych po jego wejściu w życie.

²² Trwają prace nad czwartą aktualizacją *Krajowego programu oczyszczania ścieków komunalnych*. Dokument powinien być uwzględniony w POŚ uchwalonych po jego wejściu w życie.

²³ Trwają prace nad aktualizacją krajowego planu gospodarki odpadami 2014. Dokument powinien być uwzględniony w POŚ uchwalonych po jego wejściu w życie.

²⁴ W przygotowaniu. Dokument powinien być uwzględniony w POŚ uchwalonych po jego wejściu w życie.

²⁵ Należy wziąć pod uwagę fakt, że najpóźniej w 2016 r. powinny zostać zaktualizowane wojewódzkie plany gospodarki odpadami, aby zapewniały one pełne wdrożenie hierarchii sposobów postępowania z odpadami oraz wskazywały niezbędne (zbilansowane) inwestycje, zapewniające osiągnięcie celów m.in. w zakresie przygotowania do ponownego użycia i recyklingu. Plany te powinny również zawierać działania w zakresie zapobiegania powstawaniu odpadów na poziomie województwa – w celu realizacji *Krajowego programu zapobiegania powstawaniu odpadów*.

²⁶ POŚ mają charakter strategiczny i mają stanowić ramy dla miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Rekomendowane jest, aby w POŚ znalazły się zalecenia dla miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i innych dokumentów planistycznych.

BIBLIOGRAFIA

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska
(Dz. U. z 2013 poz. 1232, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju
(Dz. U. z 2014 poz. 1649, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie,
udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko
(Dz. U. z 2013 poz. 1235, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo ochrony środowiska oraz niektórych
innych ustaw
(Dz. U. z 2014 poz. 1101).

Informacja o wynikach kontroli zarządzania środowiskiem w gminach,
KSR-4101-06-00/2010, Najwyższa Izba Kontroli, październik 2011.

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr 1.
Tabela: cele, kierunki interwencji oraz zadania

Załącznik nr 2.
Tabela: harmonogram realizacji zadań własnych
wraz z ich finansowaniem

Załącznik nr 3.
Tabela: harmonogram realizacji zadań monitorowanych
wraz z ich finansowaniem

Załącznik nr 4.
Cele środowiskowe wybranych dokumentów strategicznych

Załącznik nr 1

Tabela: cele, kierunki interwencji oraz zadania

Ip.	Obszar interwencji	Cel	Wskaźnik			Kierunek interwencji	Zadania	Podmiot odpowiedzialny ²⁷	Ryzyka ²⁸
			Nazwa (+ źródło danych)	Wartość bazowa	Wartość docelowa				
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1	gospodarowanie wodami	np. zwiększenie bezpieczeństwa powodziowego	np. liczba ludności objętej środkami ochrony przeciwpowodziowej (osoby), GUS	np. 2 000 000	np. 3 000 000	np. ograniczenie zasięgu oraz skutków powodzi	np. budowa zbiornika przeciwpowodziowego w miejscowości XYZ	np. zadanie monitorowane: Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej	np. nieotrzymanie dofinansowania ze środków XYZ, przedłużający się termin budowy
2	klimat i powietrze	np. poprawa jakości powietrza	np. liczba stref z przekroczeniami na terenie województwa, GUS	np. 2	np. 1	np. zmniejszanie zanieczyszczeń powietrza do dopuszczalnych/docelowych poziomów oraz osiągnięcie pułapu stężenia ekspozycji na pył PM _{2,5}	np. przygotowanie i przyjęcie programów ochrony powietrza	np. zadanie własne: Zarząd Województwa, Sejmik Województwa	np. nieefektywny system wdrażania programów ochrony powietrza

²⁷ Należy wskazać, czy zadanie należy do zadań własnych samorządu (zadania finansowane w całości lub w części ze środków budżetowych i pozabudżetowych będących w dyspozycji województwa/powiatu/gminy) bądź czy jest zadaniem monitorowanym (zadania, które są finansowane ze środków przedsiębiorstw oraz ze środków zewnętrznych – będących w dyspozycji organów i instytucji szczebla krajowego (centralnego), bądź instytucji działających na terenie województwa/powiatu/gminy, lecz podlegających bezpośrednio organom centralnym).

²⁸ Zidentyfikowanie głównego zagrożenia na każdym etapie realizacji planowanych zadań.

Załącznik nr 2

Tabela: harmonogram realizacji zadań własnych wraz z ich finansowaniem

Ip.	Obszar interwencji ²⁹	Zadanie ³⁰	Podmiot odpowiedzialny ³¹ za realizację (+ jednostki włączone)	Szacunkowe koszty realizacji zadania (w tys. zł)					Źródła finansowania	Dodatkowe informacje o zadaniu
				rok n	rok n+1	rok n+2	rok n+.....	razem ³²		
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	klimat i powietrze	np. przygotowanie i przyjęcie programów ochrony powietrza	np. zadanie własne: Zarząd Województwa, Sejmik Województwa (Prezydent Miasta XYZ)	np. 2015: 10 000	np. 2016: 60 000	-	-	np. 70 000	np. NFOŚiGW (30%), środki własne województwa (70%)	-

29 Informacja z kol. B w „Tabeli: cele, kierunki interwencji oraz zadania”.

30 Informacja z kol. H w „Tabeli: cele, kierunki interwencji oraz zadania”.

31 Należy zapewnić zgodność z informacją podaną w kol. I w „Tabeli: cele, kierunki interwencji oraz zadania”.

32 Suma szacunkowych kosztów.

Załącznik nr 3

Tabela: harmonogram realizacji zadań monitorowanych wraz z ich finansowaniem

Ip	Obszar interwencji ³³	Zadanie ³⁴	Podmiot odpowiedzialny ³⁵ za realizację (+ jednostki włączone)	Szacunkowe koszty realizacji zadania (w tys. zł)	Źródła finansowania	Dodatkowe informacje o zadaniu
A	B	C	D	E	F	G
1	gospodarowanie wodami	np. budowa zbiornika przeciwpowodziowego w miejscowości XYZ	np. Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej (Wójt Gminy XYZ, Zarząd Województwa XYZ)	np. 1 700 000	np. POIiŚ (30%, priorytet inwestycyjny 5.II Wspieranie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje zagrożeń przy jednoczesnym zwiększeniu odporności na klęski i katastrofy i rozwijaniu systemów zarządzania klęskami i katastrofami), kredyt Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju (10%), budżet państwa (60%)	-

33 Informacja z kol. B w „Tabeli: cele, kierunki interwencji oraz zadania”.

34 Informacja z kol. H w „Tabeli: cele, kierunki interwencji oraz zadania”.

35 Należy zapewnić zgodność z informacją podaną w kol. I w „Tabeli: cele, kierunki interwencji oraz zadania”.

Załącznik nr 4.

Cele środowiskowe wybranych dokumentów strategicznych

I. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności

1. Cel 7 – Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego oraz ochrona i poprawa stanu środowiska
 - i. Kierunek interwencji – Modernizacja infrastruktury i bezpieczeństwo energetyczne,
 - ii. Kierunek interwencji – Modernizacja sieci elektroenergetycznych i ciepłowniczych,
 - iii. Kierunek interwencji – Realizacja programu inteligentnych sieci w elektroenergetyce,
 - iv. Kierunek interwencji – Wzmocnienie roli odbiorców finalnych w zarządzaniu zużyciem energii,
 - v. Kierunek interwencji – Stworzenie zachęt przyspieszających rozwój zielonej gospodarki,
 - vi. Kierunek interwencji – Zwiększenie poziomu ochrony środowiska,
2. Cel 8 – Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych
 - i. Kierunek interwencji – Rewitalizacja obszarów problemowych w miastach,
 - ii. Kierunek interwencji – Stworzenie warunków sprzyjających tworzeniu pozarolniczych miejsc pracy na wsi i zwiększaniu mobilności zawodowej na linii obszary wiejskie – miasta,
 - iii. Kierunek interwencji – Zrównoważony wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego zapewniający bezpieczeństwo żywnościowe oraz stymulujący wzrost pozarolniczego zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich,
 - iv. Kierunek interwencji – Wprowadzenie rozwiązań prawno-organizacyjnych stymulujących rozwój miast,
3. Cel 9 – Zwiększenie dostępności terytorialnej Polski
 - i. Kierunek interwencji – Udrożnienie obszarów miejskich i metropolitalnych poprzez utworzenie zrównoważonego, spójnego i przyjaznego użytkownikom systemu transportowego

II. Strategia Rozwoju Kraju 2020

1. Obszar strategiczny I. Sprawne i efektywne państwo
 - i. Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem
 - a) Priorytetowy kierunek interwencji I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego,
 - ii. Cel I.3. Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywatela
 - a) Priorytetowy kierunek interwencji I.3.3. Zwiększenie bezpieczeństwa obywatela,
2. Obszar strategiczny II. Konkurencyjna gospodarka
 - i. Cel II.2. Wzrost wydajności gospodarki
 - a) Priorytetowy kierunek interwencji II.2.3. Zwiększenie konkurencyjności i modernizacja sektora rolno-spożywczego,
 - ii. Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych
 - a) Priorytetowy kierunek interwencji II.5.2. Upowszechnienie wykorzystania technologii cyfrowych,
 - iii. Cel II.6. Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko
 - a) Priorytetowy kierunek interwencji II.6.1. Racjonalne gospodarowanie zasobami,
 - b) Priorytetowy kierunek interwencji II.6.2. Poprawa efektywności energetycznej,
 - c) Priorytetowy kierunek interwencji II.6.3. Zwiększenie dywersyfikacji dostaw paliw i energii,
 - d) Priorytetowy kierunek interwencji II.6.4. Poprawa stanu środowiska,
 - e) Priorytetowy kierunek interwencji II.6.5. Adaptacja do zmian klimatu,
 - iv. Cel II.7. Zwiększenie efektywności transportu
 - a) Priorytetowy kierunek interwencji II.7.1. Zwiększenie efektywności zarządzania w sektorze transportowym,

- b) Priorytetowy kierunek interwencji II.7.2. Modernizacja i rozbudowa połączeń transportowych,
 - c) Priorytetowy kierunek interwencji II.7.3. Udrożnienie obszarów miejskich,
3. Obszar strategiczny III. Spójność społeczna i terytorialna
 - i. Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych
 - a) Priorytetowy kierunek interwencji III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych,
 - ii. Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych
 - a) Priorytetowy kierunek interwencji III.3.1. Tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i finansowych dla realizacji działań rozwojowych w regionach,
 - b) Priorytetowy kierunek interwencji III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich,
 - c) Priorytetowy kierunek interwencji III.3.3. Tworzenie warunków dla rozwoju ośrodków regionalnych, subregionalnych i lokalnych oraz wzmacniania potencjału obszarów wiejskich,
 - d) Priorytetowy kierunek interwencji III.3.4. Zwiększenie spójności terytorialnej

III. Strategia „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko”

1. Cel 1. Zrównoważone gospodarowanie zasobami środowiska
 - i. Kierunek interwencji 1.1. Racjonalne i efektywne gospodarowanie zasobami kopalin,
 - ii. Kierunek interwencji 1.2. Gospodarowanie wodami dla ochrony przed powodzią, suszą i deficytem wody,
 - iii. Kierunek interwencji 1.3. Zachowanie bogactwa różnorodności biologicznej, w tym wielofunkcyjna gospodarka leśna,
 - iv. Kierunek interwencji 1.4. Uporządkowanie zarządzania przestrzenią,
2. Cel 2. Zapewnienie gospodarce krajowej bezpiecznego i konkurencyjnego zaopatrzenia w energię
 - i. Kierunek interwencji 2.1. Lepsze wykorzystanie krajowych zasobów energii,
 - ii. Kierunek interwencji 2.2. Poprawa efektywności energetycznej,
 - iii. Kierunek interwencji 2.6. Wzrost znaczenia rozproszonych, odnawialnych źródeł energii,
 - iv. Kierunek interwencji 2.7. Rozwój energetyczny obszarów podmiejskich i wiejskich,
 - v. Kierunek interwencji 2.8. Rozwój systemu zaopatrywania nowej generacji pojazdów wykorzystujących paliwa alternatywne,
3. Cel 3. Poprawa stanu środowiska
 - i. Kierunek interwencji 3.1. Zapewnienie dostępu do czystej wody dla społeczeństwa i gospodarki,
 - ii. Kierunek interwencji 3.2. Racjonalne gospodarowanie odpadami, w tym wykorzystanie ich na cele energetyczne,
 - iii. Kierunek interwencji 3.3. Ochrona powietrza, w tym ograniczenie oddziaływania energetyki,
 - iv. Kierunek interwencji 3.4. Wspieranie nowych i promocja polskich technologii energetycznych i środowiskowych,
 - v. Kierunek interwencji 3.5. Promowanie zachowań ekologicznych oraz tworzenie warunków do powstawania zielonych miejsc pracy,

IV. Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”

1. Cel 1: Dostosowanie otoczenia regulacyjnego i finansowego do potrzeb innowacyjnej i efektywnej gospodarki
 - i. Kierunek działań 1.2. Koncentracja wydatków publicznych na działaniach prorozwojowych i innowacyjnych

- a) Działanie 1.2.3. Identyfikacja i wspieranie rozwoju obszarów i technologii o największym potencjale wzrostu,
 - b) Działanie 1.2.4. Wspieranie różnych form innowacji,
 - c) Działanie 1.2.5. Wspieranie transferu wiedzy i wdrażania nowych/nowoczesnych technologii w gospodarce (w tym technologii środowiskowych),
 - ii. Kierunek działań 1.3. Uproszczenie, zapewnienie spójności i przejrzystości systemu danin publicznych mające na względzie potrzeby efektywnej i innowacyjnej gospodarki
 - a) Działanie 1.3.2. Eliminacja szkodliwych subsydiów i racjonalizacja ulg podatkowych,
2. Cel 3: Wzrost efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i surowców
- i. Kierunek działań 3.1. Transformacja systemu społeczno-gospodarczego na tzw. „bardziej zieloną ścieżkę”, zwłaszcza ograniczanie energo- i materiałochłonności gospodarki,
 - a) Działanie 3.1.1. Tworzenie warunków dla rozwoju zrównoważonej produkcji i konsumpcji oraz zrównoważonej polityki przemysłowej,
 - b) Działanie 3.1.2. Podnoszenie społecznej świadomości i poziomu wiedzy na temat wyzwań zrównoważonego rozwoju i zmian klimatu,
 - c) Działanie 3.1.3. Wspieranie potencjału badawczego oraz eksportowego w zakresie technologii środowiskowych, ze szczególnym uwzględnieniem niskoemisyjnych technologii węglowych (CTW),
 - d) Działanie 3.1.4. Promowanie przedsiębiorczości typu „business & biodiversity”, w szczególności na obszarach zagrożonych peryferyjnością,
 - ii. Kierunek działań 3.2. Wspieranie rozwoju zrównoważonego budownictwa na etapie planowania, projektowania, wznoszenia budynków oraz zarządzania nimi przez cały cykl życia
 - a) Działanie 3.2.1. Poprawa efektywności energetycznej i materiałowej przedsięwzięć architektoniczno-budowlanych oraz istniejących zasobów,
 - b) Działanie 3.2.2. Stosowanie zasad zrównoważonej architektury

V. Strategia rozwoju transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)

- 1. Cel strategiczny 1. Stworzenie zintegrowanego systemu transportowego
 - i. Cel szczegółowy 1. Stworzenie nowoczesnej i spójnej sieci infrastruktury transportowej,
 - ii. Cel szczegółowy 4. Ograniczanie negatywnego wpływu transportu na środowisko,

VI. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020

- 1. Cel szczegółowy 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej
 - i. Priorytet 2.1. Rozwój infrastruktury gwarantującej bezpieczeństwo energetyczne, sanitarne i wodne na obszarach wiejskich
 - a) Kierunek interwencji 2.1.1. Modernizacja sieci przesyłowych i dystrybucyjnych energii elektrycznej,
 - b) Kierunek interwencji 2.1.2. Dywersyfikacja źródeł wytwarzania energii elektrycznej,
 - c) Kierunek interwencji 2.1.3. Rozbudowa i modernizacja ujęć wody i sieci wodociągowej,
 - d) Kierunek interwencji 2.1.4. Rozbudowa i modernizacja sieci kanalizacyjnej i oczyszczalni ścieków,
 - e) Kierunek interwencji 2.1.5. Rozwój systemów zbiórki, odzysku i unieszkodliwiania odpadów,
 - f) Kierunek interwencji 2.1.6. Rozbudowa sieci przesyłowej i dystrybucyjnej gazu ziemnego,

- ii. Priorytet 2.2. Rozwój infrastruktury transportowej gwarantującej dostępność transportową obszarów wiejskich
 - a) Kierunek interwencji 2.2.1. Rozbudowa i modernizacja lokalnej infrastruktury drogowej i kolejowej,
 - b) Kierunek interwencji 2.2.2. Tworzenie powiązań lokalnej sieci drogowej z siecią dróg regionalnych, krajowych, ekspresowych i autostrad,
 - c) Kierunek interwencji 2.2.3. Tworzenie infrastruktury węzłów przesiadkowych, transportu kołowego i kolejowego,
 - iii. Priorytet 2.5. Rozwój infrastruktury bezpieczeństwa na obszarach wiejskich
 - a) Kierunek interwencji 2.5.1. Rozwój infrastruktury wodno-melioracyjnej i innej łagodzącej zagrożenia naturalne,
2. Cel szczegółowy 3. Bezpieczeństwo żywnościowe
- i. Priorytet 3.2. Wytwarzanie wysokiej jakości, bezpiecznych dla konsumentów produktów rolno-spożywczych
 - a) Kierunek interwencji 3.2.2. Wsparcie wytwarzania wysokiej jakości produktów rolno-spożywczych, w tym produktów wytwarzanych metodami integrowanymi, ekologicznymi oraz tradycyjnymi metodami produkcji z lokalnych surowców i zasobów oraz produktów rybnych,
 - ii. Priorytet 3.4. Podnoszenie świadomości i wiedzy producentów oraz konsumentów w zakresie produkcji rolno-spożywczej i zasad żywienia
 - a) Kierunek interwencji 3.4.3. Wsparcie działalności innowacyjnej ukierunkowanej na zmiany wzorców produkcji i konsumpcji,
3. Cel szczegółowy 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich
- i. Priorytet 5.1. Ochrona środowiska naturalnego w sektorze rolniczym i różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich
 - a) Kierunek interwencji 5.1.1. Ochrona różnorodności biologicznej, w tym unikalnych ekosystemów oraz flory i fauny związanych z gospodarką rolną i rybacką,
 - b) Kierunek interwencji 5.1.2. Ochrona jakości wód, w tym racjonalna gospodarka nawozami i środkami ochrony roślin,
 - c) Kierunek interwencji 5.1.3. Racjonalne wykorzystanie zasobów wodnych na potrzeby rolnictwa i rybactwa oraz zwiększanie retencji wodnej,
 - d) Kierunek interwencji 5.1.4. Ochrona gleb przed erozją, zakwaszeniem, spadkiem zawartości materii organicznej i zanieczyszczeniem metalami ciężkimi,
 - e) Kierunek interwencji 5.1.5. Rozwój wiedzy w zakresie ochrony środowiska rolniczego i różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich i jej upowszechnianie,
 - ii. Priorytet 5.2. Kształtowanie przestrzeni wiejskiej z uwzględnieniem ochrony krajobrazu i ładu przestrzennego
 - a) Kierunek interwencji 5.2.1. Zachowanie unikalnych form krajobrazu rolniczego,
 - b) Kierunek interwencji 5.2.2. Właściwe planowanie przestrzenne,
 - c) Kierunek interwencji 5.2.3. Racjonalna gospodarka gruntami,
 - iii. Priorytet 5.3. Adaptacja rolnictwa i rybactwa do zmian klimatu oraz ich udział w przeciwdziałaniu tym zmianom (mitygacji)
 - a) Kierunek interwencji 5.3.1. Adaptacja produkcji rolnej i rybackiej do zmian klimatu,
 - b) Kierunek interwencji 5.3.2. Ograniczenie emisji gazów cieplarnianych w rolnictwie i całym łańcuchu rolno-żywnościowym,
 - c) Kierunek interwencji 5.3.3. Zwiększenie sekwestracji węgla w glebie i biomasie wytwarzanej w rolnictwie,
 - d) Kierunek interwencji 5.3.4. Badania w zakresie wzajemnego oddziaływania rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa na zmiany klimatu,
 - e) Kierunek interwencji 5.3.5. Upowszechnianie wiedzy w zakresie praktyk przyjaznych klimatowi wśród konsumentów i producentów rolno-spożywczych,

- iv. Priorytet 5.4. Zrównoważona gospodarka leśna i łowiecka na obszarach wiejskich
 - a) Kierunek interwencji 5.4.1. Racjonalne zwiększenie zasobów leśnych,
 - b) Kierunek interwencji 5.4.2. Odbudowa drzewostanów po zniszczeniach spowodowanych katastrofami naturalnymi,
 - c) Kierunek interwencji 5.4.3 Zrównoważona gospodarka łowiecka służąca ochronie środowiska oraz rozwojowi rolnictwa i rybactwa,
 - d) Kierunek interwencji 5.4.4. Wzmacnianie publicznych funkcji lasów,
- v. Priorytet 5.5. Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii na obszarach wiejskich
 - a) Kierunek interwencji 5.5.1. Racjonalne wykorzystanie rolniczej i rybkiej przestrzeni produkcyjnej do produkcji energii ze źródeł odnawialnych,
 - b) Kierunek interwencji 5.5.2. Zwiększenie dostępności cenowej i upowszechnienie rozwiązań w zakresie odnawialnych źródeł energii wśród mieszkańców obszarów wiejskich

VII. Strategia „Sprawne Państwo 2020”

- 1. Cel 3. Skuteczne zarządzanie i koordynacja działań rozwojowych
 - i. Kierunek interwencji 3.2. Skuteczny system zarządzania rozwojem kraju
 - a) Przedsięwzięcie 3.2.1. Wprowadzenie mechanizmów zapewniających spójność programowania społeczno-gospodarczego i przestrzennego,
 - b) Przedsięwzięcie 3.2.2. Zapewnienie ładu przestrzennego,
 - c) Przedsięwzięcie 3.2.3. Wspieranie rozwoju wykorzystania informacji przestrzennej z wykorzystaniem technologii cyfrowych,
- 2. Cel 5. Efektywne świadczenie usług publicznych
 - i. Kierunek interwencji 5.2. Ochrona praw i interesów konsumentów
 - a) Przedsięwzięcie 5.2.3. Wzrost świadomości uczestników obrotu o przysługujących konsumentom prawach oraz stymulacja aktywności konsumenckiej w obszarze ochrony tych praw,
 - ii. Kierunek interwencji 5.5. Standaryzacja i zarządzanie usługami publicznymi, ze szczególnym uwzględnieniem technologii cyfrowych
 - a) Przedsięwzięcie 5.5.2. Nowoczesne zarządzanie usługami publicznymi,
- 3. Cel 7. Zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa i porządku publicznego
 - i. Kierunek interwencji 7.5. Doskonalenie systemu zarządzania kryzysowego
 - a) Przedsięwzięcie 7.5.1. Usprawnienie działania struktur zarządzania kryzysowego,

VIII. Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022

- 1. Cel 3. Rozwój odporności na zagrożenia bezpieczeństwa narodowego
 - i. Priorytet 3.1. Zwiększanie odporności infrastruktury krytycznej
 - a) Kierunek interwencji 3.1.3. Zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania energetyki jądrowej w Polsce,
- 2. Cel 4. Zwiększenie integracji polityk publicznych z polityką bezpieczeństwa
 - i. Priorytet 4.1. Integracja rozwoju społeczno-gospodarczego i bezpieczeństwa narodowego
 - a) Kierunek interwencji 4.1.1. Wzmocnienie relacji między rozwojem regionalnym kraju a polityką obronną,
 - b) Kierunek interwencji 4.1.2. Koordynacja działań i procedur planowania przestrzennego uwzględniających wymagania obronności i bezpieczeństwa państwa,
 - c) Kierunek interwencji 4.1.3. Wspieranie rozwoju infrastruktury przez sektor bezpieczeństwa,
 - d) Kierunek interwencji 4.1.4. Wspieranie ochrony środowiska przez sektor bezpieczeństwa,

IX. Krajowa strategia rozwoju regionalnego 2010–2020: regiony, miasta, obszary wiejskie

- 1. Cel 1. Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów
 - i. Kierunek działań 1.1. Wzmacnianie funkcji metropolitalnych ośrodków wojewódzkich i integracja ich obszarów funkcjonalnych
 - a) Działanie 1.1.1. Warszawa – stolica państwa,
 - b) Działanie 1.1.2. Pozostałe ośrodki wojewódzkie,
 - ii. Kierunek działań 1.2. Tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania procesów rozwojowych i zwiększania ich absorpcji na obszary poza ośrodkami wojewódzkimi
 - a) Działanie 1.2.1. Zwiększanie dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionów,
 - b) Działanie 1.2.2. Wspieranie rozwoju i znaczenia miast subregionalnych,
 - c) Działanie 1.2.3. Pełniejsze wykorzystanie potencjału rozwojowego obszarów wiejskich,
 - iii. Kierunek działań 1.3. Budowa podstaw konkurencyjności województw – działania tematyczne
 - a) Działanie 1.3.5. Dywersyfikacja źródeł i efektywne wykorzystanie energii oraz reagowanie na zagrożenia naturalne,
 - b) Działanie 1.3.6. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego
- 2. Cel 2. Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych
 - i. Kierunek działań 2.2. Wspieranie obszarów wiejskich o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe
 - a) Działanie 2.2.3. Zwiększanie dostępności i jakości usług komunikacyjnych,
 - b) Działanie 2.2.4. Usługi komunalne i związane z ochroną środowiska,
 - ii. Kierunek działań 2.3. Restrukturyzacja i rewitalizacja miast i innych obszarów tracących dotychczasowe funkcje społeczno-gospodarcze,
 - iii. Kierunek działań 2.4. Przewycięzanie niedogodności związanych z położeniem obszarów przygranicznych, szczególnie wzdłuż zewnętrznych granic UE,
 - iv. Kierunek działań 2.5. Zwiększanie dostępności transportowej do ośrodków wojewódzkich na obszarach o najniższej dostępności,

X. Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020

- 1. Cel szczegółowy 4. Poprawa zdrowia obywateli oraz efektywności systemu opieki zdrowotnej
 - i. Kierunek interwencji – kształtowanie zdrowego stylu życia poprzez promocję zdrowia, edukację zdrowotną oraz prośrodowiskową oraz działania wspierające dostęp do zdrowej i bezpiecznej żywności,

XI. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020

- 1. Cel szczegółowy 4. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego
 - i. Priorytet Strategii 4.1. Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej
 - a) Kierunek działań 4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,

XII. Polityka energetyczna Polski do 2030 roku³⁶

- 1. Kierunek – poprawa efektywności energetycznej
 - i. Cel główny – dążenie do utrzymania zeroenergetycznego wzrostu gospodarczego, tj. rozwoju gospodarki następującego bez wzrostu zapotrzebowania na energię pierwotną,
 - ii. Cel główny – konsekwentne zmniejszanie energochłonności polskiej gospodarki do poziomu UE-15,
- 2. Kierunek – wzrost bezpieczeństwa dostaw paliw i energii
 - i. Cel główny – racjonalne i efektywne gospodarowanie złożami węgla, znajdującymi się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,

- ii. Cel główny – zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego kraju poprzez dywersyfikację źródeł i kierunków dostaw gazu ziemnego,
- 3. Kierunek – wytwarzanie i przesyłanie energii elektrycznej oraz ciepła
 - i. Cel główny – zapewnienie ciągłego pokrycia zapotrzebowania na energię przy uwzględnieniu maksymalnego możliwego wykorzystania krajowych zasobów oraz przyjaznych środowisku technologii,
- 4. Kierunek – dywersyfikacja struktury wytwarzania energii elektrycznej poprzez wprowadzenie energetyki jądrowej
 - i. Cel główny – przygotowanie infrastruktury dla energetyki jądrowej i zapewnienie inwestorom warunków do wybudowania i uruchomienia elektrowni jądrowych opartych na bezpiecznych technologiach, z poparciem społecznym i z zapewnieniem wysokiej kultury bezpieczeństwa jądrowego na wszystkich etapach: lokalizacji, projektowania, budowy, uruchomienia, eksploatacji i likwidacji elektrowni jądrowych
- 5. Kierunek – rozwój wykorzystania odnawialnych źródeł energii, w tym biopaliw
 - i. Cel główny – wzrost udziału odnawialnych źródeł energii w finalnym zużyciu energii co najmniej do poziomu 15% w 2020 roku oraz dalszy wzrost tego wskaźnika w latach następnych,
 - ii. Cel główny – osiągnięcie w 2020 roku 10% udziału biopaliw w rynku paliw transportowych oraz zwiększenie wykorzystania biopaliw II generacji,
 - iii. Cel główny – ochrona lasów przed nadmiernym eksploatowaniem, w celu pozyskiwania biomasy oraz zrównoważone wykorzystanie obszarów rolniczych na cele OZE, w tym biopaliw, tak aby nie doprowadzić do konkurencji pomiędzy energetyką odnawialną i rolnictwem oraz zachować różnorodność biologiczną,
 - iv. Cel główny – wykorzystanie do produkcji energii elektrycznej istniejących urządzeń piętrzących stanowiących własność Skarbu Państwa,
 - v. Cel główny – zwiększenie stopnia dywersyfikacji źródeł dostaw oraz stworzenie optymalnych warunków do rozwoju energetyki rozproszonej opartej na lokalnie dostępnych surowcach,
- 6. Kierunek – rozwój konkurencyjnych rynków paliw i energii
 - i. Cel główny – zapewnienie niezakłóconego funkcjonowania rynków paliw i energii, a przez to przeciwdziałanie nadmiernemu wzrostowi cen,
- 7. Kierunek – ograniczenie oddziaływania energetyki na środowisko
 - i. Cel główny – ograniczenie emisji CO₂ do 2020 roku przy zachowaniu wysokiego poziomu bezpieczeństwa energetycznego,
 - ii. Cel główny – ograniczenie emisji SO₂ i NO_x oraz pyłów (w tym PM₁₀ i PM_{2,5}) do poziomów wynikających z obecnych i projektowanych regulacji unijnych,
 - iii. Cel główny – ograniczanie negatywnego oddziaływania energetyki na stan wód powierzchniowych i podziemnych,
 - iv. Cel główny – minimalizacja składowania odpadów poprzez jak najszersze wykorzystanie ich w gospodarce,
 - v. Cel główny – zmiana struktury wytwarzania energii w kierunku technologii niskoemisyjnych.

